Aspecte ale limbajului femeilor în romanul „Dimineață pierdută” de Gabriela Adameşteanu

ADINA IONESCU

Deşi problema diferențelor lingvistice pe sexe a fost sesizată de foarte mult timp, cercetarea acestora a luat amploare mai ales în ultimele trei decenii. Dezvoltarea sociolingvisticii, ca domeniu interdisciplinar şi dezvoltarea pragmaticii, care pun în centrul preocupărilor limba în uz, ca acțiune şi interacțiune socială, privind-o în relație cu cei care o folosesc, într-un anumit context şi cu o anumită intenție, au adus în discuție şi factorul „gen” ca determinant al variației lingvistice. În literatura de specialitate s-a făcut o delimitare între termenii *sex* şi *gen,* preferându-se primul pentru a denumi o realitate psihologică şi biologică, iar al doilea pentru a denumi o realitate culturală. Variantele lingvistice determinate au fost numite *genolecte* (engl. *genderlect*), însă nu toți lingviştii sunt de acord cu existența acestora.

Pornind de la observații care privesc o diferențiere în folosirea limbii de către vorbitorii şi vorbitoarele sale, studierea sistematică a acestor diferențe determinate de gen ridică două probleme importante: prima se referă la materialul lingvistic pe care se bazează cercetarea, a doua se referă la interpretarea datelor obținute. Ce texte pun în evidență „limbajul femeilor”? Sunt atât de numeroase şi de substanțiale diferențele lingvistice determinate de gen încât se poate vorbi de genolecte?

Cele mai multe caracteristici ale limbajului femeilor au fost formulate în studiile făcute pentru engleză sau franceză şi se referă la stilul conversațional, pentru că această formă de interacțiune comunicativă, conversația, dă participanților posibilitatea de a se manifesta ca indivizi. Astfel, s-a afirmat, mai mult sau mai puțin întemeiat, că:

- femeile tind să adopte un stil de comunicare cooperant, în timp ce bărbații adoptă unul competitiv;
- întreruperile şi suprapunerile în conversațiile mixte sunt mai frecvente din partea bărbaților [1] [DB1];
- femeile folosesc un discurs mai politicos şi mai puțin direct decât al bărbaților [2] ;
- în replicile femeilor apar mai frecvent întrebările şi întrebările de confirmare (engl. *Tag-questions*).

Aceste diferențe în stilul de comunicare derivă din faptul că femeile, de cele mai multe ori, fac apel la strategiile politeții pozitive, pe când bărbații preferă menținerea distanțelor sociale prin utilizarea strategiilor politeții negative. Fără a face generalizări care necesită pe de o parte cercetarea mai multor tipuri de texte, pe de altă parte luarea în considerație şi a altor elemente ale contextului comunicativ, voi încerca să urmăresc ipoteza aceasta în conversațiile dintre personajele romanului „Dimineață pierdută” al G. Adameşteanu.

Romanul este construit pe baza unor tehnici moderne, care relativizează perspectiva asupra lumii romaneşti. Vica este personajul care constituie puntea dintre cele două clase sociale şi care oferă pretextul evocării unor scene traversând mai multe epoci.

BDD-V3936 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:34 UTC)

Conversația cadru se desfăşoară între Vica şi Ivona Scarlat, iar în acest cadru sunt inserate incursiunile în trecutul Sofiei Ioaniu şi al personajelor care gravitează în jurul său: profesorul Ştefan Mironescu, Titi Ialomițeanu, Margot Geblescu, Ivona şi Niki Scarlat.

Conturarea personajelor se face în primul rând prin comportamentul lor verbal, concretizat în dialoguri sau în lungi monologuri interioare care adesea oferă cheia pentru decodarea justă a intențiilor mascate din replicile lor.

Strategiile de bază ale politeții pozitive sunt folosite în primul rând de personajele feminine.

1. *Termenii de adresare* sunt mai puțin formali şi se foloseşte persoana a II-a singular în locul persoanei a II-a plural.

Între Ivona şi Vica se observă o alternare a termenilor de adresare „madam Scarlat" / „Ivona", „madam Delcă" / „dragă Vica", marcând grade diferite de familiaritate.

Ex.: Vica: „Ei, ce faci, *madam Scarlat*, ce faci? [...] Haidi, *Ivona dragă*, ce tot dai apă la şoareci..." (p. 306)

De remarcat este faptul că deşi în conversație ambele folosesc pronumele de politețe *dumneata*, în aparté-urile care iau forma monologului interior apare pronumele personal *ea* (al cărui referent este interlocutoarea).

2. *Căutarea acordului cu partenerul* de discuție se manifestă prin aprobare urmată adesea de conjuncția adversativă *dar* sau de adverbul *totuşi*. (Ortansa Cristide enunță direct, „denunțând" această strategie, că ea îşi propune, în orice condiții, să fie *populară*).

Ex.: Ivona: „Aşa cum spui... *Ai dreptate*, dragă Vica !" (p. 308).

Vica: „Să fie la ei acolo ! Că de distracții nu duce lipsă lumea !"

Ivona: „În fine, dacă mă pun în postura dumitale, îmi dau seama că e ceva ce mai greu ai accepta... *Îți înțeleg* reținerea, *dar* nu m-am referit la asta !"

În aceeaşi replică, însă, apare şi formularea dezaprobării care ține de politețea negativă: „dă-mi voie să te contrazic" (p. 294)

Ex.: Vica: „Nu-i bine nici aşa [...] Nu-i bine nici să ajungi să faci umbră pământului..."

Ivona: „*Da,* madam Delcă, *dar* nu dumneata hotărăşti cât şi cum..." (p. 326)

Ivona (către Ortansa Cristide, încercând să lămurească sensul spuselor de mai înainte): „Dar m-ai înțeles greşit... Nu m-am supărat „

Cristidoaia: „Ştiu că nu faci tu un motiv din aşa ceva ! Tu, Ivona, *scumpo, eşti o fată prea inteligentă* ca să... *Dar* o mică supărare a reieşit din tonul tău [...]" (p. 327)

Apar aici şi alte procedee care ilustrează politețea pozitivă: exagerarea simpatiei („*scumpo"*) şi a admirației față de receptor („*eşti o fată prea inteligentă ca să...*").

La conversațiile de la ora ceaiului, purtate în salonul familiei Mironescu, iau parte Sophie şi Margot, pe de o parte şi Ştefan Mironescu şi Titi Ialomițeanu, pe de altă parte. Deşi subiectul preferat este politica şi situația României în timpul primului război mondial, conversația alunecă şi spre alte teme. Sophie dovedeşte stăpânirea unor strategii ale politeții care îi permit să mascheze deteriorarea relației cu soțul său: la întreruperile acestuia şi la intervențiile lipsite de bunăvoință, ea cedează şi se autocorectează.

Ex.: Sophie: „Ce aventură ! Acum aud prima oară despre ea..."

Prof. Mironescu: „Cum prima oară ? Doar ți-am povestit-o pe loc, amândoi... ripostează profesorul cu acreală [...]"

Sophie: „Da, da, parcă-mi amintesc ceva... Mult lăudata mea memorie trebuie să-mi fi jucat din nou o festă !" (Autocorectare + Motivare).

Şi adaugă: „Cât priveşte politica, aici eu nu-mi revendic nici o pricepere, repetăm numai ce vorbeşte lumea..." (p. 189).

BDD-V3936 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:34 UTC)

Completarea replicilor interlocutorului şi folosirea pronumelui de politeţe „dumneata" şi a persoanei a II-a singular sunt expresia stilului cooperant şi a politeţii pozitive pe care le adoptă Sophie.

Ex.: Titi: „... comportarea mea faţă de el este mai... din păcate este mai..."
Sophie: „*Mai proastă, da* [...]" (p. 185).

3. *Exagerarea admiraţiei şi a simpatiei* faţă de receptor care apare în replicile femeilor este contrazisă adesea de adevăratele lor păreri exprimate în monologurile interioare.

Ex: „Dumneata, madam Delcă, *ai mâini de aur. Ce m-aş face eu fără dumneata ?* Se linguşea Ivona la probă", (p. 29).
„*Te admir*, madam Delcă, pentru cum conduci gospodăria, cu veniturile pe care le ai... Totuşi [...]" (p. 295).
Însă, în aparté Ivona denunţă strategia utilizată în conversaţie: „Eu o tratez de la egal la egal şi mă arăt cât se poate de drăguţă cu ea, dar... îşi permite să ne judece." (p. 295).
Ivona: „Ai o plăcere de viaţă contagioasă" (p. 308).

4. *Avansarea de presupoziţii privind dorinţele* sau opiniile receptorului, strategia politeţii pozitive, apare mai ales la Ivona.

Ex.: „Uite, mai e puţină supă, ţi-o pun dumitale, e bine ?" (p. 308).
„Ai nevoie de ceva, madam Delcă ?" (p. 88).
„Îţi place zacusca ?" (p. 90).
„Să-ţi fac şi două ouă, spune ?" (p. 91).

Această modalitate de a afirma, de a găsi un „teritoriu comun" între partenerii de dialog apare, cu timiditate, şi la Titi Ialomiţeanu, adresându-se profesorului Mironescu.

Ex.: „Aţi auzit, nu ? că ruşii ar fi trecut pe la Isaccea..." (p. 178).

Strategiile politeţii negative sunt mai frecvente în conversaţia de salon, în care, desigur, bărbaţii participă în primul rând. Profesorul Mironescu, conştient de superioritatea pe care o deţine în cadrul micului grup adunat în salonul său la ora ceaiului, adoptă o atitudine îngăduitoare care uneori lasă loc ironiei.

Ex. : Titi : „El trebuieşte să o ghideze, fie şi într-o direcţie opusă dorinţelor ei..."
Prof. Mironescu: „Chiar într-o direcţie opusă dorinţelor ei vrei s-o conducă ?" (p. 100).

Ironia este surprinsă şi în indicaţiile scenice oferite de autor: „gazda îi aruncă o privire amuzată: o privire ironică..." (p. 100).

În privinţa termenilor de adresare, cele două personaje masculine, între care există o diferenţă de statut social, adoptă atitudini diferite. Titi Ialomiţeanu nu renunţă la folosirea persoanei a II-a plural şi la termenii de adresare ceremonioşi: „domnule profesor", „stimată şi distinsă doamnă". Profesorul Mironescu, însă, ca şi soţia sa, recurg la adresarea mai familiară, mai puţin protocolară şi la pronumele de politeţe „dumneata" (nu „dumneavoastră").

Durata replicilor personajelor masculine în conversaţia de salon este mai mare decât ar fi necesar (încălcarea maximei cantităţii), căci femeile sunt excluse de la subiectul „politică" abordat cu predilecţie de Ştefan Mironescu şi Titi Ialomiţeanu. Comentariile profesorului pe această temă, prilejuită de o intervenţie anterioară a Sofiei, sunt grăitoare: „Ce-o să se aleagă de această ţară dacă într-o bună zi vom ajunge să dăm politica pe mâna femeilor ?" (p. 188). Aceeaşi idee apare formulată şi de domnişoara Margot; asistând la interminabilele monologuri ale cumnatului său, gândeşte că ea, dac-ar fi

BDD-V3936 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:34 UTC)

amfitrioană, ar şti să întreţină conversaţia: „chiar şi politică poate să converseze, ştie doar care este subiectul cel mai pasionant” (p. 108).

Formularea de scuze direct sau indirect, exprimând ezitarea, apare mai ales în replicile lui Titi Ialomiţeanu.

Ex.: „... Am abuzat prea mult, deşi... Vă asigur că de cum am intrat am vrut, deşi mă făcusem vinovat prin această mult prea timpurie sosire...” (p. 216).

Şi profesorul Mironescu face apel la această strategie a politeţii negative, în mod insistent.

Ex.: „Te rog numai o clipă să mă ierţi”.

Dar interesant este modul în care partenerii de discuţie privesc această uzanţă în conversaţia dintre cei doi (Titi şi profesorul Mironescu), cel cu statut social superior intervine pentru a micşora distanţa socială, pentru a exclude unele strategii ale politeţii negative: „Parcă ne înţelesesem să renunţăm între noi la atâtea fasoane şi scuze...” (p. 216), „Dacă vrei să faci ceva pentru mine, renunţă la scuzele acestea...”.

În cazul Vicăi şi al Ivonei însă, deşi Ivona foloseşte rar această formulare directă de scuze, Vica nu o percepe ca pe o formulă consacrată destinată să menţină o anumită distanţă a relaţiilor, ci o înţelege ca atare.

Ex.: „Stai puţin, madam Delcă, scuză-mă, să aduc scrisoarea [...]”.
Comentariul Vicăi: „Te scuz, te scuz, că d-aia nu mai poţi tu, de scuzele mele! Tot scuză-mă, tot stai să vezi! Fată bună Ivona asta, da prea de tot zurlie [...] Că dacă mai stai cu ea, mai zici tu una, mai zice ea alta, şi vezi că se dă şi ea pe brazdă” (p. 309).

Femeile nu constituie un grup omogen din punct de vedere social, deci trebuie să se ţină seama şi de statutul social; „genul” trebuie pus în legătură cu factorul „putere”, care determină mai multe aspecte ale interacţiunii verbale (stabilirea subiectului, preluarea rolului de emiţător sau receptor, durata intervenţiilor fiecărui participant).

NOTE:

---

[1] vezi West Zimmerman, 198, p.
[2] *apud* Conrick, p. 2

Bibliografie:

1. AEBISCHER, V. (coord.), *Parlers masculins, parlers feminins,* Delochaux et Niestle, Neuchatel, Paris, 1983.
2. ASCHER, R.E., SIMPSON, J.M. (eds.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics,* Oxford, Pergamon Press, t I-X, vol.V.
3. BRĂDEANU, A., DRAGOMIR, O. (coord), Rovenţa Frumuşani, D., Surugiu, R., *Femei, cuvinte şi imagini. Perspective feministe,* Polirom, Iaşi, 2002.
4. CONRICK, M., *Gender and Linguistic Stereotyping,* în Egan, O. (ed.), 1996.
5. IONESCU RUXĂNDOIU, L., *Naraţiune şi dialog în proza românească,* Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1990.
6. IONESCU RUXĂNDOIU, L., *Conversaţia: structuri şi strategii,* Bucureşti, Ed. All, 1995.
7. IRIGARAY, L., (coord.), *Sexes et genres a travers les langues,* B. Grasset, Paris, 1990.

Surse:

Adameşteanu, Gabriela, *Dimineaţă pierdută,* Bucureşti, Ed. 100 + 1 Gramar, 1997.

BDD-V3936 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:34 UTC)

Summary

Gender and language use represents a nowadays problem which is studied in pragmatics and linguistics researces. This article aims at showing some of the differences between men's and women's linguistic behaviour. There was chosen a novel from contemporary Roumanian literature, „Dimineata pierduta" written by Gabriela Adamesteanu, in which there were oserved different strategies of politeness.

One of the conclusions is that women aren't a homogenous social group, so the social status must be taken into account and „gender" must be related to „power".

BDD-V3936 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:34 UTC)